

# **Narod in človeštvo<sup>1</sup>**

Princip nacionalnosti moramo prenesti z empirične ravni na antropološke temelje, ker izvira iz trojne narave človeka. Človek je utelešen duh in je kot tak sestavljen iz duha, duše in telesa, je torej poduhovljena telesnost. V njem obstaja osebni in dedni princip, moški in ženski. Duh je v človeku božji princip, ki ima v sebi življenje in se razodeva v Bogu. Človeška osebnost je osebni duh, ki ima Kristusovo podobo, in v tem ontološkem smislu je osebnost soudeležena v Kristusu, v njegovi univerzalni podobi. V Kristusu, kakor tudi v človeškem duhu "ni več ne Grka ne Juda, ne obrezanega ne neobrezanega, ne barbara ne Skita, ne sužnja ne svobodnega, ampak vse in v vseh je Kristus" (Kol 3, 11). Udje Kristusovega telesa so tako državljani sveta, udje vesoljnega bratstva, ki ni internacionalno, temveč nadnacionalno, je duhovno občestvo. Ker je Duh obrnjen h Kristusu, je izvenacionalen, nadnacionalen. Kdor sledi Kristusu, se v tem smislu odpove samemu sebi in lastni poduhovljeni telesnosti: "Če kdo pride k meni in ne sovraži svojega očeta, matere, žene, otrok, bratov, sester in celo svojega življenja, ne more biti moj učenec" (Lk 14, 26). V Stari zavezi je podoba te odpovedi Abram, ki mu je bilo rečeno: "Pojdi iz svoje dežele, iz rodbine svojega očeta v deželo, ki ti jo bom pokazal" (1 Mz 12, 1), v Novi zavezi pa apostol Pavel, v katerem je umrl Savel, jud in služabnik sinagoge (prim. Apd 22, 3), ter se rodil apostol ljudstev. Zanj v Kristusu Jezusu "nič ne velja ne obreza ne neobreza" (Gal 5, 6). Do tega je bil pripeljan – sicer ne brez upiranja – tudi apostol Peter, ki mu je bilo razodeto, ko je bil poslan h Korneliju, da "Bog ne gleda na osebo, temveč

mu je v vsakem narodu všeč tisti, ki se ga boji in pravično ravna" (Apd 10, 34-35).

Tako imenovano duhovno življenje se tako do neke mere izmika moči empirizma s svojo spremenljivostjo, časovnostjo in prostorskostjo. Duhovno življenje ni samo nadnacionalno, ampak tudi nadzgodovinsko. V njem Sveti Duh gleda v sebi Boga in sebe vidi v Bogu. Zakladi duhovnega življenja se razodevajo v meri duhovnega sprejemanja, imajo večno vrednost, ker niso razsvetljeni od spodaj ali od strani, ampak od zgoraj. To je večno življenje, ki nam ga kaže Kristus. V zakladih krščanske duhovne literature ne opazujemo toliko časa, kraja ali narodnosti njihovega nastanka, temveč nas bolj prevzame meta sorodnost in podobnost v njihovi vsebini. Tudi večna knjiga, sveti evangelij, in prav tako vsa Nova zaveza, ki so ju napisali Hebrejci (poleg tega ne v najboljši grščini, na nekaterih mestih, na primer v Razodetju, skoraj v žargonu), se absolutno ne istovetita z grško narodnostjo, z nekim krajem ali obdobjem. Od tu je samo korak do sklepa, da Duh v splošnem ni nacionalen in še več, da je nacionalnosti tuj in celo sovražen, da jo presega, razpušča, odpravlja, ker resnična duhovnost ne samo presega meje nacionalnosti, ampak je mera tega preseganja mera duhovnosti same. Kljub temu moramo reči, da to deloma drži, deloma pa ne drži. Če razumemo nacionalnost kot zanikanje duhovnosti, potem to absolutno ne drži.

Vrnimo se k ideji izhajanja iz antropologije. Človek ni duh brez telesa, ampak je utelešen in v tem se razlikuje od angelov, ki so bitja brez telesa, vendar nimajo svojega sveta in ne morejo neposredno sodelovati v svetu,

razen preko človeka, v moči svoje so-človeškosti.<sup>2</sup> Seveda imajo tako nematerialni duhovi kakor človeški duh sam po sebi, ne glede na njegovo konkretno utelešenje, individualne lastnosti. Vsak duhovni *jaz* – tako angelski kot človeški – je poseben žarek v božji popolnosti, ki je drugim enak po naravi, vendar različen po hipostazi. Angeli ne poznajo sorodstva, ampak samo hierarhijo, niso rod, temveč zbor in zato tudi nimajo nacionalnosti. Vendar pa so zaradi svoje individualne narave zaščitniki zgodovinskih krajev in obdobj, cerkev in ljudstev: angeli ljudstev so razumski temelji njihovega bivanja. Človek, ki je utelešen duh, je združen v duši in telesu, je torej telo, oživljeno z dušo. Zaradi tega in v tem ima *sorodstveni* temelj bivanja, njegove korenine so zasajene v rodno zemljo, je nočna senca, ki jo razsvetljuje duh. Človek je enota svetlobe in teme, dneva in noči, osebnosti in rodu, katerega del je – sin ali hči, oče ali mati, brat in sestra, mož in žena, otrok svoje zemlje in svojega ljudstva.

Njegovo življenje in njegova ustvarjalnost sta duhovno-telesna. Moč duha se razodeva v združenosti z dušo, ki je vezana na zemljo, prvinsko mater sveta. Princip rodovnega življenja človeka povezuje z živalskim svetom, medtem ko ga dejstvo, da je nosilec duha, dela različnega od njega. Živali, čeprav imajo individualnost, ne poznajo osebnosti, ki je lastna samo duhu. Človeški duh ima naravo, ki obstaja samo za večnega duha. Teozofske “rase”, “podrase”, “duhovne esence”, v katerih je človeška oseba križišče in interakcija, odpravljajo osebnost kot tako. Vendar osebnost resnično obstaja samo v edinosti z “vsem”, kakor koli že ga poimenujemo: narava, duša, svet, zemlja, rod itd. Človek je rodovno bitje in rod je skupni predikat nedoločnemu številu osebkov. Ta predikat je zapleten in raznolik pojem, začenja se pri družini in se vrača k najširši enoti. Znotraj tega se nahaja narodnost. Če je v duhovnem svetu

individualni duh primarna resničnost, ki izvira iz Boga, od katerega dobi zavest in se razvija skozi vse osebno življenje, potem je naravni princip rodu popolnoma podvržen spreminjanju. V posamičnem smislu narodi nastajajo, se mešajo, izumirajo, se asimilirajo. V splošnem smislu je ideja *čistega* naroda ena izmed utopij, lažnih vrednot, ki zavajajo človeštvo. Vendar to dejstvo, kljub splošnemu zlivanju narodov, ne odvzema nacionalnim mešanici njihovega konkretnega obstoja. V spreminjanju se uresničuje prvotna in sofijanska ideja bivanja. Nacionalnost ni zgolj neko dejstvo in v tem smislu zgodovinsko naključje, kapljica v oceanu sveta, ampak ima razumsko naravo, razumski princip, ki mu zato pripada njegov poseben “nosilec” v svetu angelov. Rodovni princip, duša, je za človeka neovrgljivo dejstvo njegove narave, od katere se ontološko ne more – aksiološko pa ne sme – osvoboditi, ker bi to pomenilo, da se raztelesi, preneha bivati v svoji človeški naravi. Ta luciferski upor proti Stvarniku, izveden v utopično nemogoči težnji, da bi prenehali biti to, kar smo, je pred Bogom nekaj ostudnega. Vendar ni vsako čaščenje dejstev vredno človeka, dejstvo mora biti sprejeto kot vrednota in upravičeno kot ideja, ki se je iz faktivnosti spremenila v nujnost bivanja.

Jasno je, da je Duh tisti, ki povzroči to spremembo. Človek je *kompleksno* bitje in kot tak težak tudi sam sebi, vendar je to težo prevzel nase Bog-Človek v *učlovečenju*. Tu moramo vedno znova iskati harmonijo in ravnotežje; vsako poenostavljanje v eni ali drugi smeri popači ta ontološki odnos v njegovi protislovnosti. Kozmopolitizem pod pretvezo navidezne duhovnosti je laž, prav tako kot zoološki internacionalizem, ki izniči celostno dožemanje duše zaradi enega samega vidika življenja rodu, to je razredne solidarnosti, socialne solidarnosti. Tudi divji nacionalizem predstavlja isto laž. V njem je sprevržena lestvica vrednot, tako da dušev-

nost dobi prednost nad duhom in ne duh nad duševnostjo. Tudi K. Leontov je opazil povezanost med dekadenco duhovnosti in rastjo agresivnega nacionalizma majhnih narodov, ki se umetno porodi z njihovim partikularizmom.<sup>3</sup> Tu je težko najti ravnovesje. Vendar moramo za to, da bi pravilno zasta-

vili vprašanje in opazovali hierarhijo vrednot, najprej določiti osnovne postavke. Kot prvo je za človeka iz ontoloških razlogov *naravno*, da ljubi svojo dušo, svoj rod, svojo domovino, svoje ljudstvo in svojo zemljo v vseh komponentah tega sklopa, ki vključujejo jezik, značaj, darove, ustvarjalnost, zgodovino.



E. Dolinar: Kako ljubke so na gorah noge glasnika, ki oznanja mir, glina.

Zato *mora* ljubiti svojo dušo, greh je, če je ne ljubi, to bi bilo ontološko pošastno, to bi bila anomalija, dekadenca. Samo ljubezen daje videnje in intuicijo. Brez ljubezni je nemogoče spoznavati, odsotnost ljubezni pomeni očetomor, umor mater, samomor. Seveda to ni najvišja ljubezen med osebami, ki ustreza trohipostatičnemu načinu ljubezni v Sveti Trojici. To je drugi način ljubezni, je ljubezen do osebnosti, do tega kar je njeno, in ta način ustreza ljubezni Boga do Sofije v njegovem samorazoredetju.<sup>4</sup> Takšno samorazodetje človeka kot stvarjenje samega sebe v svojih elementih je nemogoče brez polnosti življenja v naravi, v duši. Obstaja ne samo naravna ljubezen, ampak tudi dolžnost ljubezni, torej v zvestobi svoji domovini, svoji duši in svojemu telesu. Takšna ljubezen ne sme postati dejanje samopotrjevanja v lastni omejenosti, ki se lahko sprevrže v zaničevanje in sovražnost do drugih narodov, kljub temu pa ne more biti drugačna kot partikularna. Solovjov je v svoji ideji o "nacionalnem altruizmu" predlagal načelo, ki je popolnoma napačno in utopično: ljubi drug narod kakor svojega.<sup>5</sup> To je protislovno, kot če bi rekel: ljubi žene in otroke in prijatelje drugih kakor svoje lastne. Ta ideja je napačna z ontološkega vidika, ker obstajajo odnosi, katerih narava sama je v tem, da so izključujoči. Takšna je ljubezen do svojega in do svojih – in prav ta *lastnina* je tu objekt ljubezni. Vendar to vrsto ljubezni zaznamuje posebna težava in je podvržena nevarnosti. Kakor je namreč osebna ljubezen v splošnem žrtvovanje in resnični altruizem, prav tako v ljubezni do svojega obstaja nevarnost, da postane ljubezen do sebe. Ljubezen je značilna samo za duha, za "jaz" in ljubezen do svoje domovine je na nek način samoopredelitev *jaza*. Zato od človeka zahteva žrtev, brez katere se predmet ljubezni spremeni v kult, v malika. "Svoje" v ljubezni ni subjekt ali ko-subjekt, temveč le predikat, je pasivna in dvoumna žen-

skost. Ljubezen do svojega mora biti dejavnost Duha, ne pa njegovo ugašanje. Izdati svoje ali tajiti svoj izvor zaradi osebnega interesa, zaradi materialne koristi je greh proti tej ljubezni. Šibkost te ljubezni, ki je v določenih mejah nepremagljiva, pomeni pozabo in asimilacijo. Njena moč je duhovna ustvarjalnost, samorazodevanje Duha ne samo v samem sebi, ampak tudi v "njegovem", ki je to, kar bi lahko imenovali kultura. Domovina je za nas predmet kulturne ustvarjalnosti, smo mi sami v svojih darovih in talentih. Domovina sta naša duša in naše meso kot zavetje našega duha. Zato je njegova polnost v nas *maksimum* našega bivanja in naše ustvarjalnosti, medtem ko pomanjkanje duha pomeni ugašanje našega bitja, raznarodovanje in kulturno smrt, tudi če je njen grob pokrit z umetnim cvetjem.

Pojmovanje domovine in naroda z zgodovinskega vidika je vendarle relativno. Lahko se razteza do koncev svetovnega imperija v nacionalnem sinkretizmu ter do vesoljnega zavedanja vsega človeštva, ker naše telo v sebi nosi povezanost s vsem svetom, rodovno drevo v svojih koreninah združuje vse človeštvo, celega Adama. Narod v svoji konkretni danosti je zgodovinsko pogojeno dejstvo. Ves čas se spreminja, meša, širi, krči, živi v nas. Po eni strani obstaja težnja po širjenju njegovih meja in celo po njegovem preseganju ter vznikne pravo državljanstvo sveta, predvsem pod vplivom krščanstva in krščanske kulture. Obenem pa se z ostrenjem narodnostne refleksije poglobljajo narodne meje in se krepi razlikovanje med narodi. Narodnost je volja po obstajanju, ki lahko postane tudi pomanjkanje volje. Državljanstvo sveta, celotno človeštvo sploh ne predstavlja izničenja narodov. Nasprotno, pomeni njihovo zrelost. Človeštvo vstopa v vesoljno krščansko skupnost ne samo kot ločeni posamezniki, ampak tudi kot narodi v vsej konkretnosti njihovega življenja. Razosebljeno izenačevanje in abstraktno rav-

notežje kozmopolitizma sta praznina, ne pa vesoljnost, prav tako kot je esperanto miselni konstrukt, ki pa absolutno ne pomeni preseganja pluralnosti babilonskih jezikov. Pot, ki je bila načrtovana v Losanni,<sup>6</sup> je preseganje od znotraj in ne od zunaj, so prave binkošti jezikov, ko vsi postanejo razumljivi drug drugemu, vsakomur v domačem jeziku. "Glejte, ali niso vsi ti, ki govorijo, Galilejci? Kako, da jih slišimo vsak v svojem materinem jeziku?" (Apd 2, 7-8). Zato je načelo zdrave narodne zavesti ali kar nacionalnega altruizma drugačno od tistega, ki ga predlaga Solovjov, in se glasi: na podlagi lastnega narodnega čustva ne želi slabega in ne poskuša izničiti in s silo asimilirati drugih narodov, ampak priznaj njihovo pravico do obstoja enako kakor svojo, živi in pusti živeti drugim, v svobodnem sodelovanju njihovih združenih moči.

Iz tega, kar smo povedali, sledi, da je narod duševno-telesni princip v človeku; ni duh, ampak sta duša in telo. Narodna zavest in njene vrednote torej nimajo avtonomnega in samozadostnega obstoja, pač pa se morajo podrediti duhu v njegovi težnji k Bogu. Bog je višji od naroda, združenost z Bogom je pomembnejša od nacionalne združenosti; duhovno občestvo zajema vsa ljudstva in vesoljno Cerkev sestavljajo različne nacionalne Cerkve. Kaj pomeni v tem kontekstu prvenstvo Duha? Pomeni predvsem živo zavedanje dejstva, da so ljudje, ki so različni po narodnosti, duhovno med seboj enaki – so vseh vrst in Kristus je vse v vsem. Za kristjana je zavest, v kateri ima narodnost prvenstveno vlogo, poganška in celo živalska. Zato mora duhovna askeza zavirati silovitost nacionalnih strasti, čeprav s tem ne odstranimo konkretne duhovne življenja, ki prejema snov in vsebino v narodu kot posebnem talentu.

Prvenstvo duha v narodni zavesti nas vodi k ugotovitvi, da naroda ne moremo dojemati samo kot danost ali dejstvo, temveč kot ustvarjalno nalogo in dolžnost. Nacionalni

princip mora biti prav tako kakor duh vedno v ustvarjalni napetosti. Samo na ta način opravičuje svoj obstoj in je rodoviten z ustvarjalnega vidika: ni fetiš ali malik, ampak živa duševnost. Ustvarjalen odnos do lastne narodnosti pa ne dovoljuje izključevanja. Nasprotno, tu deluje načelo *ab uno disce omnia*. Mogoče lahko v tem najdemo razlog za dejstvo, da je Puškin, veliki nacionalni in hkrati univerzalni pesnik, imel tako izreden talent, da se bralec lahko vživi v njegovo umetnost. Dostojevski je nekoč, ko je hotel pohvaliti prav to lastnost velikega genija, v univerzalnosti neutemeljeno ugotavljal *nacionalno* lastnost ruskega pesnika in jo s tem močno skrčil, saj je spremenil v dejstvo tisto, kar ni dejstvo, ampak ustvarjalni princip. Seveda je ta ista lastnost, namreč sposobnost vživetja, splošna značilnost človeškega uma, v meri ustvarjalne nadarjenosti: na primer pri Shakespearu ali Goetheju. Zato je pristna in ustvarjalna ljubezen svobodna: "Spoznali boste resnico in resnica vas bo osvobodila" (Jn 8,32). Na področju tekmovanja v ustvarjalnosti se rodi in poglobi vzajemna ljubezen, razumevanje in solidarnost med narodi, ki doseže svojo središčno točko v verskem življenju, v ljubezni do Kristusa in v služenju njemu. Kristjani različnih narodov morajo ljubiti in spoštovati krščanske darove drug drugega; ne morejo in ne smejo dopustiti nacionalnega sovraštva med seboj. Zato so odbijajoči izumi kot *deutsches Christentum* ali še slabše *arisches Christentum* (ki imajo svoje predhodnike v Zvezi ruskega ljudstva<sup>8</sup>) sami v sebi prostislovni, ker uvajajo prvenstvo naroda, ki je za kristjana nedopustno, ločujejo Kristusa in hočejo pregnati iz cerkve Nenemce oziroma Nearijce. To je odvratno pred Bogom.

Seveda ne smemo biti hinavci ali iskati idiličnega zatočišča pred tragedijo, ki je vesoljna zgodovina. Ker so narodi med seboj v konkurenci, je možno, da med seboj tekmujejo in se tudi bojujejo za svoj obstoj. V tej

situaciji lahko postaneta neizogibna obramba naroda in boj, ki nista samo pasivna, ampak glede na okoliščine tudi aktivna. V takšnih situacijah je veliko skušnjav, vendar mora glavno načelo tudi tukaj ostati prvenstvo duha in ustvarjalnosti, ne pa golega širjenja. Zavest, da "ni nič več na svetu potrebno,"<sup>9</sup> mora potrditi sprejemljivost ali nesprijemljivost te ali one manifestacije nacionalnega čustva in katastrofa je, ko se vest zamegli in začnejo zmagovati strasti.

V tem smislu je narod danost in dolžnost. Protislovje narodnega samozavedanja je v tem, da ima zanj narod praktično en sam in izključen pomen, enako kakor *jaz* za človeka, čeprav je vse človeštvo sestavljeno iz "*jaz-ov*". Vendar človek ne more govoriti o sebi v tretji osebi, ker je sam zase subjekt in ne objekt in objektivnost v ljubezni je neke vrste vroč led, *contradictio in adiecto*. Vendar je ta enostnost iluzija transcendentalne zavesti. Kot *jaz* v svojem jedru predpostavlja določene *so-jaze* ali *zunaj-jaze* (se pravi, ti, on, mi, vi, oni), tako tudi narod v svoji konkretni posameznosti predpostavlja druge *so-narode*

in je od njih omejen glede na svoj egocentrizem. In kakor zaprtemu *jazu* drugi *so-jazi* odpirajo vrata ljubezni po podobi trohipostatične Ljubezni, tako tudi *so-jazi* drugih narodov odpirajo vrata solidarnosti med ljudstvi. Samo ta odprtost je pogoj za zdravo narodno samozavedanje, ki ni zastrupljeno od izključujočega egocentrizma, in že vnaprej odpravi vsako idejo o izbranosti in enkratnosti. Tu se pred nami pojavi problem *izbranskega ljudstva*, ki je v tem, kar terja zase, vedno nacionalno čustvo, ki je izgubilo ravnotežje. Njegov paradoks vodi do tega, da je namerni antisemitski nacionalizem parodija ravno na judovsko zavest izbranosti, ki je preživela samo sebe.<sup>10</sup> Izrael Stare zaveze je bil izbrano ljudstvo, s katerim je v Abrahamovi osebi Bog sam sklenil zavezo in ga s tem naredil vrednega, da je postal resničen nosilec božjega češčenja. Na kaj se je nanašala in kakšen pomen je imela ta izbranost od Boga? Gotovo se je lahko nanašala na to, kar je bilo v Izraelovih lastnostih univerzalnega, skupnega vsem ljudem in ne neki posamezni etnični skupini. Navsezadnje je Izrael po Sve-



E. Dolinar: Na dan stiske te kličem, glina.

tem pismu samo potomec celote narodnih skupin (Sem, Kam, Jafet), ki naprej ustvarja potomce (Izmael). In on sam je gotovo samo eno izmed mnogih ljudstev, majhen narod brez lastne kulture in politične teže, poleg tega pa še s "trdim tilnikom" in z "neobrezanim srcem". Zaradi svojih naravnih posebnosti je za nas manj privlačen od denimo Grkov in njihovih kulturnih prednikov, od Egipčanov itd. Izbranost pomeni preseganje nacionalnega partikularizma, tako kot je bilo pri Adamu pred padcem: Izrael je bil kot pravičen mož, nadnacionalen ali zunajnacionalen, poklican, da služi božjemu učlovečenju, prihodu novega Adama, v katerem "bodo blagoslovljeni vsi narodi zemlje" (1 Mz 12, 3): "ni ne Juda ne Grka". Izrael je bil poklican, da postane glina v rokah lončarja. Da bi bila glina dobro pripravljena, da bi se izoblikoval "sveti ostanek", so bila starozavezni Cerкви dana vsa sredstva milosti, da bi na drevesu Izraela vzcvetela rajska lilija – da bi na svet prišla Devica Marija, ki je postala Gospodova mati, in v osebi apostola Janeza mati vsega človeškega rodu. Seveda obstaja med izraelskim ljudstvom in njegovim sadom – novim Adamom – skrivnostna in nedoumljiva povezava, prav tako kakor med glino in posodo. Vendar glina ni posoda in pripadnost rodu sama po sebi še ne zagotavlja izbranosti, kot odkrito pove apostol Pavel: "Saj niso Izraelci vsi, ki so se rodili iz Izraela. In tisti, ki so potomci Abrahama, niso vsi otroci. (...) To se pravi: za Božje otroke ne veljajo otroci po mesu, marveč se štejejo za potomstvo otroci po obljubi" (Rim 9, 6-8). Zato moramo iskreno povedati: izbira izbranega ljudstva se je *dokončala* z uresničenjem utelešenja. Po njem ni in ne more biti nobenega ljudstva, ki bi se lahko potegovalo za tako izbranost, ker so bili vsi izbrani in poklicani, kot pravi apostol Pavel tudi o samem Izraelu: "kajti Bog se ne kesa svojih milostnih darov in svojega klica" (Rim 11, 29). Zato

ima misel o izbranem ljudstvu izključno kristološki pomen, v odnosu z utelešenjem in po utelešenju je vse človeštvo postalo Kristusovo. Zato je tudi Izrael izgubil svojo izbranost in v splošnem je bogoskrunska vsaka težnja katerega koli ljudstva, da bi se imelo za izbrano, torej Kristusovo ljudstvo. Vsa ljudstva so Kristusova, vendar je vsakemu od njih lahko namenjena njegova beseda, ki je v Razodetju namenjena Cerкви v Efezu: "Če pa se ne spreobrneš, bom prišel k tebi in odstranil tvoj svečnik z njegovega mesta" (Raz 2,5).

Lik Kristusa samega je ideal normalnega odnosa med nacionalno in univerzalno zavestjo. Gospod je privzel pristno človeškost, ki vključuje tudi konkretno narodno samozavedanje. Bil je sin Davida, sin Abrahama (Mt 1, 1). Menil je, da je poslan predvsem k izgubljenim ovcam Izraelove hiše, k božjim otrokom, v primerjavi s katerimi so bili pogani "psi" – in tega ni zanikal, ko ga je Samarijanka imenovala Juda (Jn 4, 9). Jokal je nad svetim mestom in nad svojim ljudstvom, ki ga je hotel zbrati okrog sebe, kakor koklja zbere piščeta pod svoje peruti, jokal je nad njegovo usodo: "Glejte, vaša hiša je zapuščena" (Mt 23, 38). O tem veliko govori tudi v prilikah. In vendar kljub tej naravni drži in odgovornosti do služenja svojemu narodu, Gospod ne samo ne zaničuje sirofeničanske žene, ali Samarijana, Grkov, ali Rimljanov, ampak po binkoštilh narodov pošlje svoje apostole k vsem jezikom. In kar je najpomembnejše, v žarečem obličju Abrahamovega Sina ni nobene sledi narodne omejenosti, ki jo ljudje pogosto povezujejo s svojo individualnostjo. Nasprotno, v obličju, ki je nacionalno, odseva univerzalno, vsečloveško obličje. Vsi narodni obrazi prepoznajo in najdejo svoj obraz v Kristusovem obrazu in to je eden izmed tihih čudežev evangelija – Kristusov obraz, ki se skriva v njem in ki "ni delo človeških rok". V tem obličju, s katerim je zaznamovan vsak človeški obraz, najdejo edinnost vsi nacionalni obrazi: Grk in Jud, barbar

in Skit, moški in ženska. V Kristusu imajo odgovor vsa vprašanja, še posebej nacionalno vprašanje. Narodnost v nas je strast in teža, usoda, dolžnost, dar, poklicanost, življenje. Moramo ji biti zvesti in gojiti ljubezen do nje, vendar jo moramo vzgajati, razsvetljevati, preobraziti. Kozmopolitski človeček iz Voltairovega ali komunističnega modela v življenju ne obstaja, razen kot dialektični trenutek v teku zgodovine. Cerkev je sestavljena iz nacionalnih Cerkev, kakor je človeštvo sestavljeno iz narodov. Za Ruse je pravoslavna kultura ustvarjalni ruski prispevek k vesoljnemu delu. Samo nacionalno je univerzalno in samo v univerzalnem obstaja nacionalno. Duh je eden in enostaven, medtem ko ima meso v svoji duši številne dele in vidike, je "mnogovrstna Božja modrost" (Ef 3, 10).

Prevedla: Ana Vogrinčič

1. Nacija i čelovečestvo v: *Novyj Grad*, 8, 1934, 28-38. Ponatisnjeno v S. N. Bulgakov, *Sočinenija v dvuch tomach*, 2: *Izbrannye stat'i*, (ur. I. B. Rodnjanskaja), Moskva, 1993, 644-653.
2. Bulgakov je poglobil razmišljanje o antropologiji in angelologiji v *La scala di Giacobbe* [or. *Lestvica Iakovlja. Ob angelach*, Paris, 1929], Roma, 2005.
3. Podobne ideje najdemo pri K. Leontovu (1831-1891) v zbirki razprav *Vostok, Rossija i slavjanstvo* [*Oriente, Russia e mondo slavo*, 1885-1886].
4. Od razprave *Ipostas' i ipostasnost'*, objavljene v Pragi l. 1925, Bulgakov vedno bolj odstopa od hipostatičnega pojmovanja Sofije in jo razlaga kot božjo *oustia*, ki se razodeva in hipostazira (ker je prav *ipostasnost'* sposobnost hipostaziranja, težnja k hipostaziranju, za božjih osebah. Razlikovanje med božjo Sofijo in Sofia creaturale – v zvezi s katerim Bulgakov govori o *panenteizmu* (Bog v vsem), ki hkrati ovzre tako panteizem (ki meša delujočo moč Boga v stvarstvu z osebno navzočnostjo Boga samega, ki ima v sebi lastno življenje, ki ga svet ne izčrpa), kakor tudi manihejstvo, za katerega je svet princip, nasproten Bogu, in ne priznava, da je svet vkoreninjen v božjem življenju – je osrednjega pomena tako v mali kot v veliki trilogiji.
5. "Ama tutti gli altri popoli come il tuo": V. Solov'ev, *Opravljanje dobra* [*La giustificazione del*

*bene*, 1894-1897], v: *Sobr. Soč.* VIII, Bruxelles, 1966, 331.

6. Leta 1927 od 3. do 21. avgusta je Bulgakov skupaj z metr. Evlogijem in N. S. Arsenovom sodeloval na prvi svetovni konferenci "Vera in ustava (costituzione)" v Losanni. To gibanje je imelo temeljno vlogo v prvi fazi ekumenskega gibanja, ki je združilo 400 predstavnikov 127 pravoslavnih, anglikanskih, reformiranih in svobodnih cerkev s ciljem, da bi prehodili pot teološkega dialoga, ki so ga razumeli kot sredstvo za premagovanje ovir za edinstvo cerkev v Jezusu Kristusu in za odpiranje poti za njeno vidno uresničitev. V Losanni je bil Bulgakov izvoljen v odbor, ki je imel nalogo voditi gibanje do naslednjega mednarodnega srečanja, načrtovanega v Edinburgu leta 1937.
7. Prim. znani govor Dostojevskega junija 1880 v Moskvi ob otvoritvi Puškinovega spomenika. Dostojevski je takrat dejal: "Resnično, v evropski književnosti so bili umetniški geniji izredne veličine, kot Shakespeare, Cervantes, Schiller. Vendar poiščite med njimi vsaj enega, ki bi imel takšno sposobnost univerzalne simpatije in skladnosti, kot jo je imel naš Puškin. In prav ta dar, ta sposobnost je najpomembnejša značilnost našega naroda, on jo deli prav z našim ljudstvom in zato je resnični pesnik ljudstva. Največji med evropskimi pesniki niso nikoli znali s takšno močjo utelesiti v sebi duha drugega naroda, naj je bil še tako blizu njihovi duši, vsej skriti globini te duše in vsej žalosti njihovega poslanstva, kot je to storil Puškin. Nasprotno, s tem ko so evropski pesniki za svoje junake izbrali tuje narodnosti, so jim na koncu vselej vtisnili pečat lastne narodnosti, jih preoblikovali po sebi. Celo pri Shakespeareu, na primer, so italijanski junaki skoraj vedno pravi Angleži. Med vsemi svetovnimi pesniki ima samo Puškin dar, da se popolnoma utelesi v tuji narodnosti." V: Dostoevskij, *Diario di uno scrittore*, (it. prev. E. Lo Gatto), Firenze, 1981, 1275-1276.
8. Skrajno desna nacionalistična organizacija, ki je bila oktobra 1905 ustanovljena v Peterburgu in uničena po februarski revoluciji.
9. Prim. *Acatisto al sepolcro portatore di vita e alla Risurrezione del Signore*, Kiev, 1879, 35.
10. Bulgakov je pisal o tem problemu, ki prinaša obravnavanje judovstva brez religioznih predpostavk in razumevanje izbranosti nekega ljudstva samo na človeški ravni že v članku "Karl Marx kot religiozen tip" ["Karl Marx kak religioznej tip"] leta 1907. V začetku 40. let se je veliko ukvarjal z usodo Izraela, ki jo je zanj moč razumeti zgolj na religiozen način. Vse njegove razprave o judovskem vprašanju so zbrane v publikaciji *Christianstvo i evrejskij vopros* [*Krščanstvo in judovsko vprašanje*], izdani v Parizu leta 1907.